

TALABALARNING INGLIZ TILIDA NAZARIY GRAMMATIK KOMPETENSIYASINI TAKOMILLASHTIRISH

THE ISSUES OF IMPROVING STUDENTS' GRAMMAR COMPETENCES IN ENGLISH

Samiyeva Sayyora Nematovna, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti, Ingliz tili nazariy aspektlari №1 kafedrası, Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (Phd)

sayora71@yandex.ru

ANNOTATSIYA

Maqolada filologik yo'nalishdagi oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak mutaxassislarning ingliz tilida nazariy grammatik kompetensiyalarini takomillashtirish va tajriba-sinov ishlari haqida so'z borgan. Mazkur jarayonda ingliz tili grammatikasini o'qitishga oid bo'lgan tadqiqotlarni o'rganish va tahlil qilish, talabalarning ingliz tilida nazariy grammatik kompetensiyani takomillashtirish metodikasini ishlab chiqish, tadqiqotda tavsiya qilingan nazariy grammatik kompetensiyani takomillashtirish metodikasini tajriba-sinovdan o'tkazish kabi vazifalar amalga oshirilgan.

ANNOTATION

The article discusses the improvement and experimental testing of theoretical grammatical competences in English of future specialists in higher educational institutions of the philological direction. In this process, such tasks as studying and analyzing research on teaching English grammar, developing a methodology for improving students' theoretical grammatical competence in English, and experimentally testing the methodology for improving theoretical grammatical competence recommended in the research were carried out.

Kalit so'zlar: amaliy grammatika, nazariy grammatika, tajriba-sinov, kompetensiya, grammatik kompetensiya, uzviylik, yondashuv.

Keywords: practical grammar, theoretical grammar, experimental testing, competence, grammatical competence, coherence, approach.

Hozirgi kungacha jahon chet tillarni o'qitish ilmda amaliy va nazariy grammatikalar bir-biridan ajralgan holda o'rgatib kelinar edi. Mazkur tadqiqot ishining dolzarbligi shundan iboratki, chet til amaliy va nazariy grammatikalari yaxlitlikda, uzviy holatda o'rgatilishi/o'rganilishi g'oyasi yetarlicha o'rganilmagan. Shu sababli, tadqiqotda ingliz tili nazariy va amaliy grammatikalarini uzluksiz o'qitish usullarini ishlab chiqishga lingvodidaktik zaruriyat sifatida qaralmoqda. Ingliz tili mutaxassisligi beradigan oliy ta'lim muassasasining birinchi va ikkinchi bosqichida amaliy grammatika nutq o'rgatish jaryonida o'zlashtirib boriladi va uchinchi bosqichda nazariy grammatikani o'rgatishda talabalar amaliy grammatika tajribasidan foydalanishdek integrativ yondashuvni tanlash va joriy etish zarurati

tug‘iladi. Nazariy va amaliy grammatik kompetensiyalarga ta’rif berishdan avval biz “kompetensiya” terminiga izoh berib o‘tmoqchimiz. Respublikamiz ta’lim tizimiga “kompetensiya” tushunchasi 90-yillardan boshlab kirib kela boshladi. Mutaxassislar tomonidan turlicha, jumladan, layoqat (J.Jalolov), omilkorlik (T. Sattorov), mahorat (pedagogikada), malaka (psixologiyada) kabi tushunchalar bilan nomlanib kelinmoqda [Gulyamova, 2019: 33].

Grammatik kompetensiyani shakllantirishda grammatik materialning taqdimoti chog‘ida *induktiv* yoki *deduktiv* yo‘ldan boriladi. Induksiya paytida - taqdimot misoldan boshlanib, mavhumotga o‘tiladi, deduksiya esa qoida (yoki unga teng nutq namunasi) berilib, so‘ngra misollar mashqiga o‘tiladi. Birdan ziyod misol paydo bo‘lgan taqdirdagina qoida-umumlashma chiqariladi. Yog‘iz grammatik hodisa qoidasiz, leksika darajasida, ya’ni qoida berilmasdan o‘rganiladi. U yoki bu grammatik hodisaga ikkinchi misol paydo bo‘lganida qoidaga murojaat qilinadi. O‘quvchilarni (bizning holatda ingliz tili ixtisosligi talabalarini) yangi grammatik hodisa bilan tanishtirish yo‘llarini tanlashda qator metodik omillar hisobga olinadi: 1. Grammatik hodisaning tabiatiga bog‘liqlik omili. 2. Ona tili va chet til hodisalari o‘rtasidagi mushtaraklik va tafovut omili. 3. Chet tildan to‘plangan tajribaga suyanish omili. 4. Yangi hodisaning mikrobirliklarini turli usulda o‘rganish omili [Jalolov, 2012: 182].

Rus tadqiqotchilari chet tilda grammatik kompetensiyani rivojlantirishda kommunikativ yondashuv masalalarini yoritganlar. Ularning ba’zilarini ko‘rib chiqamiz.

I.A.Rubleva [Rubleva, 2006: 8] oliy o‘quv yurti talabalariga chet tilni o‘rgatishda kommunikativ kompetensiyani hosil qilishning quyidagi bosqichlarni tavsiya etadi: 1-bosqich: grammatik materialni egallash va u bilan tanishishdan boshlanadi. 2-bosqich: talabalarning e’tibori taqdim etilayotgan grammatik hodisa ona tilida o‘xshash/noo‘xshash joylariga e’tibori qaratiladi. 3-bosqich: bilim va ko‘nikmalarni nazorat qilish testlari bajariladi. Fikrimizcha, ushbu tadqiqotda ona tili bilan maxsus qiyoslash bosqichni kiritilganligini ko‘ramiz va ko‘nikma hamda

malakalarni alohida-alohida nazorat qilish (4-5 bosqichlar) ajratib ko'rsatilmoqda. Aslida esa, yuqorida ta'kidlaganimizdek, muallif tanishuv, mashq qilish, qo'llash va nazorat kabi bosqichlarni innovatsion yondashuv shaklida rasmiylashtirishga muvaffaq bo'lgan.

A.S. Shimichev [Shimichev, 2016] dissertatsion tadqiqotida madaniyatlararo yondashuvga asoslanib talabalarning grammatik kompetensiyasini shakllantirish masalalarini ko'rib chiqqan: 1) "madaniyatlar dialogi" prinsipi; 2) chet til grammatikasini o'rgatishda onglilik prinsipi; 3) chet til nutqining grammatik jihatini o'rgatishning madaniyatlararo-kommunikativ yo'naltirish; 4) madaniyatlararo muloqot doirasida chet til grammatikasini o'rgatishda vaziyatlardan foydalanish; 5) grammatik kompetensiyani shakllantirishda kvantlarga (qismlarga) ajratib o'rgatish; 6) chet til grammatikasini o'rgatishda madaniyatlararo yo'nalishda asosan muammoviy topshiriqlardan foydalanish; 7) grammatik shakl, uning nutqda qo'llanishi va madaniyatlararo muloqotni yahlit tarzda o'rgatish.

A.A.Isoqov [Isoqov, 2008] o'z ilmiy ishida akademik litsey o'quvchilarining ingliz tilida grammatik ko'nikmalarini takomillashtirish va ularni hosil qilish texnologiyasini ishlab chiqdi.

D.A. Kurbanbayev [Kurbanbayev, 2011] o'z tadqiqotida talabalarga amaliy grammatikani o'qitishda nazorat obyektlari, turlari, shakllari va nazoratga qo'yiladigan talablar masalalarini ko'rib chiqqan.

Yaqin horij metodistlaridan M.A.Abdullayeva [Abdullayeva, 2004] o'z tadqiqotida talabalarga *Present continuous* va *Present Perfect* shakllarini o'rgatish masalalarini yoritgan.

H.T.Mustafayeva [Mustafayeva, 2004] o'z tadqiqotida ingliz tili grammatikasini ijtimoiy-gumanitar fakultetlar o'zbek guruhleri talabalari tomonidan o'zlashtirishning lingvodidaktik tamoyillari, metodik vositalarini to'liq bir majmua sifatida tadqiq etgan.

O'ylashimizcha, yuqorida qayd etilgan tadqiqot ishlarining ingliz tili grammatikasini o'qitish metodikasidagi roli beqiyos bo'lib, mazkur ilmiy ishlar xususan ingliz tili amaliy grammatikasini o'qitishga taalluqlidir. Ushbu

tadqiqotlarda ishlab chiqilgan yoki tavsiya qilingan metodlar o'quvchi-talabalarning ingliz tilida kommunikativ kompetensiyalarini shakllantirishga qaratilgan. Hozirgi kunda chet til ta'limi sohasidagi talab – o'quvchi-talabalarning chet til fanlaridan olgan bilimlarini o'z o'rnida amaliy qo'llay olishga o'rgatishdir.

Tajriba-sinov o'tkazilgan OTMlardagi bo'lajak mutaxassislarga ingliz tili nazariy grammatikasini o'qitish holatini o'rganish va kamchiliklarni aniqlash jarayonida diagnostik (so'rovnoma, test o'tkazish, kuzatish), prognostik (umumlashtirish, baholash), pedagogik tajriba-sinov va matematik metodlar (matematik statistik tahlil, natijalarni grafik tasvirlash)dan foydalanildi. Tajriba-sinov ishlari ingliz tili nazariy grammatika seminar mashg'ulotlarida O'zDJTU va SamDCHTI da 3-bosqich talabalari bilan, NamDU da 4-bosqich talabalari bilan o'tkazildi. Tajriba-sinov boshida jami 195 nafar talaba va 34 nafar professor-o'qituvchilar tanlandi. Biz tajriba-sinov o'tkazgan OTMlari: SamDCHTI, NamDU va O'zDJTU da 34 nafar professor-o'qituvchi ishtirokida o'tkazilgan so'rovnoma javoblari mavjud muammoni aniqlashga yordam berdi. Mazkur anketa-so'rovnomalardagi savollar yordamida ingliz tili professor-o'qituvchilarining grammatik kompetensiya, pedagogik texnologiya, innovatsion texnologiya tushunchalarini qay darajada tushunishlari hamda talabalarga nazariy va amaliy grammatika fanlarini o'rgatishga munosabatlari aniqlandi.

Umumlashtiruvchi bosqichda tajriba-sinov ishining natijalari tahlil qilindi va samaradorlik ko'rsatkichi aniqlandi. Amalga oshirilgan tajriba-sinov ishlari davomida tajriba-sinov oldi va tajriba yakuni bo'yicha tajriba hamda nazorat guruhi talabalarining nazariy va amaliy grammatik kompetensiyalari takomillashgani aniqlandi.

Tadqiqotimizda bo'lajak mutaxassislarga ingliz tili nazariy grammatikasini amaliy grammatika bilan uzviylikda o'qitish masalalarini yoritishni o'z oldimizga vazifa qilib qo'yganimiz sababli, ingliz tili nazariy grammatikadan ma'ruza va seminar mashg'ulotlarini kuzatdik. Ushbu jarayonda biz SamDCHTI, NamDU lari professor-o'qituvchilarning ma'ruzalarni aksariyat hollarda an'anaviy (*Markazda o'qituvchi-Teacher-centered*) tarzda tashkillashtirayotganlariga guvoh bo'ldik.

Olib borilgan tajriba-sinov ishlarini nazariy grammatika seminar mashg'ulotlarida ingliz tili nazariy va amaliy grammatikalarni uzviylikda o'qitish jarayonidagi har bir bosqichida olingan natijalarini, statistik tahlil orqali berilgan xulosalar va natijalarning asosli ekanligini tekshirish maqsadida, matematik statistika usullaridan biri - Styudent statistikasi orqali tekshirildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Абдуллаева М.А. Коммуникативная методика обучения иноязычной грамматике на начальном этапе языкового факультета (на материале Present continuous, Present Perfect английского глагола). Автореф. ... дисс. канд. пед. наук. – Т., 2004. – 20 с.

2. Гулямова М.Х. Инглиз тилини ўқитишда талабалар коммуникатив компетенциясини ривожлантиришга интегратив ёндашув. Пед.фан.бўйича фал.д-ри (PhD). ... дисс. 2019. – Т.: – 262 б.

3. Исоқов А.А.. Академик лицей ўқувчиларининг инглиз тилида грамматик кўникмаларини такомиллаштириш технологияси. Дисс. пед. фан. номз. – Т., 2008. – 160 б.

4. Jalolov J.J. Chet til o'qitish metodikasi. – Т.: “O'qituvchi, 2012. – 432 b.

5. Курбанбаев Д.А. Бўлажак чет тили ўқитувчилари нутқ омилкорлигини назорат қилиш методикаси: Пед. фанлар. номзоди...дисс. – Т., 2011. –160 б.

6. Мустафаева Ҳ.Т. Инглиз тили грамматикасини ижтимоий–гуманитар факультетлар талабаларига ўргатишнинг лингвометодик асослари: Пед. фан. номз. дис. автореф. – Т., 2004. – 22 б.

7. Рублева Е.А. Совершенствование иноязычной грамматической компетенции с использованием тестовой композиции: На материале испанского языка. Автореф.. .канд... пед.наук. – Пятигорск., 2006. – 19 с.

8. Шимичев А.С. Формирование грамматической компетенции студентов бакалавриата по направлению подготовки “лингвистика” (Межкультурный подход). Дис... .канд.пед.наук. – Нижний Новгород, 2016. – 179 с.